

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра економіки, права та управління бізнесом

Допущено до захисту
Завідувач кафедри
Сментина Наталія Валентинівна

«___» _____ 2020 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня магістра
зі спеціальності 076«Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»
за магістерською програмою професійного спрямування
Муніципальна економіка

на тему: **«ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНО-
ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОДИНИЦІ (НА ПРИКЛАДІ БІЛЯЇВСЬКОЇ ОТГ)»**

Виконавець:
Студентка 66 групи ФЕУП
Москаленко Ольга Сергіївна

Науковий керівник:
к.е.н., доцент
Клевцевич Наталія Анатоліївна

ТЕМА: «ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОДИНИЦІ (НА ПРИКЛАДІ БІЛЯЇВСЬКОЇ ОТГ)»

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОДИНИЦІ	6
1.1. Місце стратегії у загальній системі планування розвитку територій.....	6
1.2. Стратегія розвитку територіальної громади: сутність та особливості розробки.....	12
1.3. Методичні засади підготовки стратегій розвитку територіальної громади.....	20
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ БІЛЯЇВСЬКОЇ ОТГ	32
2.1 Загальна характеристика Біляївської ОТГ.....	32
2.2 Оцінка соціально-економічного розвитку Біляївської ОТГ.....	38
2.3 Аналіз поточної стратегії розвитку Біляївської ОТГ.....	48
РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ НАПРЯМКІВ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ БІЛЯЇВСЬКОЇ ОТГ	57
3.1 Пропозиції щодо можливих напрямів подальшого стратегічного розвитку Біляївської ОТГ.....	57
3.2 Економічне обґрунтування проєктів у туристичній та сільськогосподарській сферах.....	65
3.3 Оцінка ефективності та ризиків діяльності зі стратегічного розвитку.....	73
ВИСНОВКИ	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	85

ВСТУП

Актуальність теми. Процеси децентралізації влади, що за останні роки набувають все більших обертів у країні, надають широкі повноваження органам місцевого самоврядування новостворених об'єднаних територіальних громад, що за принципом субсидіарності вимагає переходу на якісно новий рівень відповідальності місцевої влади перед територіальними громадами за результати управління й вибір шляхів розвитку. Ці фактори зумовлюють застосування нових ефективних інструментів управління в новостворених, укрупнених територіальних громадах, переходу від політики публічного адміністрування до застосування підходів менеджменту, які в публічному управлінні розвинутих країн сьогодні становлять одну з провідних складових його сучасної парадигми.

Одним із пріоритетних видів діяльності, яким мають приділяти першочергову увагу органи самоврядування об'єднаних територіальних громад, є стратегічне планування їх майбутнього, орієнтоване щонайменше на період каденції обраних депутатів сільських, селищних, районних та місцевих рад, керівників муніципалітетів тощо. Якщо раніше вже існували стратегії розвитку громад, що увійшли до складу укрупненої громади, то вони повинні бути переглянуті, тому що об'єднана територіальна громада має зовсім інші ресурсні можливості, а значить – і інші конкурентні переваги, на основі чого має бути сформовано оновлене стратегічне бачення розвитку громади та, відповідно, нові стратегічні пріоритети та цілі розвитку.

Разом із тим самі по собі навіть якісно розроблені стратегії розвитку об'єднаних територіальних громад ще не забезпечують громадам автоматичного переходу на новий щабель їх розвитку. Для успішної реалізації таких стратегій необхідне грамотне, професійне стратегічне управління, яке можливе за умов наявності аналітичних здібностей, стратегічних та проектних компетентностей саме в управлінців – службовців органів місцевого самоврядування, і підкріплюється відповідним методико-технологічним, організаційно-інституційним та ресурсним забезпеченням.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблеми стратегічного планування розвитку територій розглядалися в наукових роботах як зарубіжних так і українських дослідників. Серед науковців насамперед слід виділити праці таких авторів, як: Берданова О., Вакуленко В. Бобровська О. Ю., Богун К. В., Прошкіна Я. Д., Герасимчук З. В., Ковальська Л. Л., Герасимчук З. В., Вахович В. М., Жаліло Я. А., Шевченко О. В., Романова В. В., Воробей В., Кравчук К., Мочарська Л., Кухарская Н. А., Макаренко М. В., Вакуленко В. М., Орлатий М., Куйбіда С. М., Сментина Н.В.

Мета кваліфікаційної роботи – дослідження теоретико методологічних основ стратегічного планування на місцевому рівні, умови створення та розробка стратегії економічного та соціального розвитку Біляївської ОТГ.

Завдання роботи:

- дослідити поняття стратегії економічного розвитку територіальної громади та її змісту;
- охарактеризувати методичні підходи до формування стратегії розвитку ОТГ;
- оцінити стан рівня життя населення та соціальної інфраструктури громади;
- надати характеристику конкурентних переваг та обмежень перспективного розвитку громади;
- запропонувати пріоритети соціально-економічного розвитку Біляївської ОТГ;
- проаналізувати можливі напрямки подальшого розвитку ОТГ;
- економічно обґрунтувати проект стратегічного розвитку сільськогосподарської сфери Біляївської ОТГ;
- оцінити ефективність та ризики проекту.

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні та прикладні аспекти стратегічного планування на місцевому рівні.

Об'єктом дослідження є процес розробки стратегії економічного розвитку Біляївської ОТГ.

Методи дослідження. Методологічною основою роботи є діалектичний метод пізнання та системний підхід до вивчення економічних явищ; теоретичною базою - положення сучасної економічної теорії, наукові праці українських і зарубіжних учених, присвячені проблемам стратегічного планування. У роботі застосовувались такі спеціальні методи: порівняння, системного аналізу – для уточнення та теоретичного узагальнення, впорядкування понятійного апарату, логічного узагальнення, формування висновків; економіко-статистичний, індексний та порівняння; графічний; методи експертних оцінок, SWOT-аналіз та інші загальноприйняті методи.

Інформаційну базу дослідження становлять наукові праці вітчизняних і закордонних вчених з питань стратегічного планування місцевого розвитку, офіційні статистичні дані щодо соціальної та економічної ситуації в ОТГ, нормативно-законодавчі акти зі стратегічного планування; аналітичні записки державних інститутів, матеріали Інтернет джерел.

Публікації та апробація результатів дослідження. Основні положення аналітичної частини роботи викладені в статті Студентського вісника ФЕУП «СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ – ОСНОВА СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ОТГ».

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило зробити висновки, основні з яких такі:

1. Встановлено, що в управлінні розвитком територіальної громади планування посідає надзвичайно важливе місце, вбираючи в себе організаційний початок всього процесу реалізації місцевої соціально-економічної політики.
2. Визначено, що програмним документом, що готується в процесі стратегічного планування, є стратегія розвитку територіальної громади. Така стратегія є стратегічним планом розвитку територіальної громади, що визначає цілі, завдання, пріоритети, напрями сталого економічного і соціального розвитку на довгостроковий (понад п'ять років) період.
3. Визначено, що стратегія розвитку територіальної громади, з точки зору процесу її підготовки та методики, є складним інструментом впливу на майбутнє громади. Її розробка потребує чіткого алгоритму, політичної волі та знань місцевої влади, готовності та розуміння підприємницьких структур і населення.
4. Доведено, що під час підготовки стратегії розвитку територіальної громади переглядаються існуючі умови, аналізуються сили, які впливають на місцеву економіку, розробляються конкретні заходи, яких треба вжити, та плануються зміни, які мають впливати на регіональну економіку.
5. Аналіз наукових праць зарубіжних і вітчизняних дослідників з проблематики стратегічного планування розвитку територій, виявив наявність певних розбіжностей у методичних засадах розробки таких стратегій. Водночас, при всьому розмаїтті поглядів на цей процес, є певні базові елементи, які формують основу стратегічного планування розвитку територіальних громад.
6. Загальний рівень соціально-економічного розвитку Біляївської ОТГ достатньо високий та займає одне з провідних місць у Одеській області, що обумовлено, насамперед, розташуванням поблизу обласного центру,

сприятливими природними умовами, наявними земельними та трудовими ресурсами. Демографічна ситуація позитивна та також добре впливає на загальний рівень розвитку громади.

7. Визначено, що найбільший рівень розвитку (кількість суб'єктів господарювання та зайнятих) становить: торгівля, ресторанне та готельне господарство; сільське господарство, які формують значні доходи місцевої громади. Разом з тим, промисловість також відіграє суттєву роль у формуванні місцевого бюджету та зайнятості місцевого населення.
8. Встановлено, що місцева соціальна та виробнича інфраструктура досить розвинена, але багато об'єктів потребують інвестицій для оновлення, ремонту та в цілому відновлення. Найбільш перспективним напрямом для подальшого розвитку при цьому можна вважати туризм, але лише за умов реалізації низки проектів щодо зміцнення туристичної конкурентоспроможності громади.
9. Розроблені пропозиції щодо можливих напрямів подальшого стратегічного розвитку Біляївської ОТГ. Базуючись на результатах соціально-економічного аналізу Біляївської ОТГ, SWOT-аналізу обрано два головних напрями концентрації зусиль громади: 1. туристичний розвиток ОТГ; 2. розвиток сільського господарства, враховуючи просторові та економічні особливості громади.
10. Визначено, що ефективне функціонування запропонованого проекту створення ITown має відбиватися на більшості характеристик соціально – економічного розвитку Біляївської ОТГ, що має позитивний вплив й у стратегічному аспекті.
11. Запропоновано створення мережі міні-ферм з вирощування полуниці, його планується розмістити в с. Майори та Повстанське. Формування макету вхідної інформації з прогнозних доходів і витрат, дозволяє в програмі Project Expert сформувати базу вхідної інформації для розрахунку фінансових показників проекту та аналізу його ефективності.

12. Визначено, що сільськогосподарське виробництво є одним із найбільш ризикованих видів підприємницької діяльності, що визначається низкою специфічних факторів: сезонністю виробництва, залежністю від погодних та кліматичних умов, тривалим періодом обороту капіталу, великою кількістю суб'єктів господарювання та іншими.
13. Встановлено, що сільське господарство завжди пов'язане з ризиками, проте більшість таких ризиків можна контролювати та значною мірою обмежувати. Інструменти такого контролю не завжди передбачають необхідність додаткових інвестицій, досить часто достатньо просто звернути увагу на важливі моменти ще при плануванні проекту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз ринкової кон'юнктури: навчальний посібник / В. Р. Кучеренко та ін. Одеса : ОНЕУ, 2014. 345 с.
2. Берданова О., Вакуленко В. Стратегічне планування місцевого розвитку. К.: ТОВ «Софія-А», 2012. 88 с.
3. Бобровська О. Ю. Оцінка якості розробки програм розвитку муніципальних утворень як передумова їх сталого розвитку. *Вісник НАДУ при Президентіві України*. 2005. Вип. 3. С. 302 – 311.
4. Богун К. В., Прошкіна Я. Д. SWOT-аналіз як метод оцінки конкурентоспроможності регіону URL: http://www.rusnauka.com/36_PWMN_2010/Economics/76194.doc.htm
5. Бойченко В. С. Інфраструктурне забезпечення регіонального інноваційного розвитку. *Держава та регіони*. 2010. Вип. 6. С. 80-83.
6. Брикова І. Детермінанти міжнародної конкурентоспроможності національних регіонів у глобальному економічному просторі. *Міжнародна економічна політика*. 2007. № 7. С. 5-33.
7. Воронкова В. Г., Романенко Т. П., Андрюкайтене Р. Концепція розвитку проектно-орієнтованого бізнесу в умовах цифрової трансформації до SMART-суспільства. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. Вип. 67. С. 13 - 27.
8. Держава і громадянське суспільство: партнерські комунікації у глобальному світі: навч. -метод. посіб. / В. Бебик та ін.; за заг. ред. В. Бебіка. Київ: ІКЦ “Леста”, 2006. 290 с.
9. Дума О. І. Виклики та перспективи у розвитку малого та середнього підприємництва в Україні.
URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/154.pdf
10. Гавриш О. А. Башилова В. П. Інноваційно-інвестиційні процеси в національній економіці та підприємстві. *Сучасні проблеми економіки та підприємництва*. 2014. Випуск 13. С. 78-85.

11. Герасимчук З. В., Ковальська Л. Л. Конкуренентоспроможність регіону: теорія, методологія, практика: Монографія. Луцьк: Надстрир'я, 2018. 248 с.
12. Герасимчук З. В., Вахович В. М. Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії розвитку регіону: монографія. Луцьк : ЛДТУ, 2002. 248 с.
13. Гончарук Т. І. Конкуренція і конкурентоспроможність: зміст і розвиток у перехідній економіці. Суми : ВВП "Мрія-1" ЛТД, 2016. 60 с.
14. Горбаченко С.А. Управлінські інновації, як важіль забезпечення стратегічного розвитку. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2018. № 1 (253). С. 59-71.
15. Данилов-Данильян В. И. Устойчивое развитие (теоретико-методологический анализ). *Экономика и математические методы*. 2013. Т. 39. С. 123–135.
16. Добрава Н. В. Проблеми підвищення конкурентоспроможності підприємства. *Економіка підприємства: сучасні проблеми теорії та практики: матер. четвертої міжнарод. конф. 2015 р.* Одеса: Атлант, 2015. С.29-30.
17. Доскіч, Л. Політико-правові інструменти забезпечення політичної участі громадян у процесі адміністративно-територіальної реформи в Україні. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини*. 2017. № 10. С. 132–139.
18. Жаліло Я. А., Шевченко О. В., Романова В. В. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу. Аналітична доповідь. Національний інститут стратегічних досліджень. К.: 2019. 115 с.
19. Захарченко В. І., Захарченко С. В. Кластерний підхід до аналізу і підвищення конкурентоспроможності економіки України та її регіонів.

Вісник Хмельницького національного університету. 2017. № 5.Т. 1. С. 53-57.

20. Захарченко С. В. Научно-методические основы оценки конкурентоспособности регионов Украины в национальном и международном измерении при формировании инновационной модели развития. *Украина и ее регионы на пути к инновационному обществу*. 2013. Т. 2. С. 103-139.
21. Зміни до перспективного плану формування територій громад Одеської області активізували процеси приєднання до міст обласного значення в регіоні.
URL:<http://www.auc.org.ua/novyna/zminy-do-perspektyvnogo-planu-formuvannya-terytoriy-gromad-odeskoyi-oblasti-aktyvizuvaly>
22. Запровадження стратегічного планування в Україні: зб. док. і матеріалів /В. Тертичка. К.: Центр досліджень адміністративної реформи НАДУ, 2004. 437 с.
23. Економічний розвиток територій: агенції місцевого розвитку DETK / В. Воробей, К. Кравчук, Л. Мочарська та ін. DETK, 2013. URL: <http://ppv.net.ua>.
24. Інтелектуально-інноваційний розвиток регіону в контексті євроінтеграції: монографія / ред.: Л. К. Семів; Л : Ін-т регіон. дослідж. НАН України, 2017. 483 с.
25. Інструменти розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації влади / За заг. ред. В. М. Олуйко. К.: Ваіте, 2017. 432 с.
26. Карпов В. А. Горбаченко С. А., Шевченко – Перепьолкіна Р. І. Проектний аналіз: навчальний посібник. - К: Видавничий дім «Кондор», 2019. 324 с.
27. Кицюк І. В. Павліха Н. В. Управління конкурентоспроможністю національної економіки: регіональний вимір : монографія. Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк : Вежа-Друк, 2014. 184 с.

- 28.Коваленко В. В. Обґрунтування підходів і показників оцінки конкурентоспроможності. *Проблеми і перспективи розвитку підприємств України: зб. наук. праць*. 2000. С. 65-72.
- 29.Кутідзе Л. С. Роль стратегічного маркетингу у формуванні експортного потенціалу регіону. *Вісник НУ "Львівська політехніка"*. 2013. № 472. С.103–08.
- 30.Кухарская Н. А. Концепция стратегирования социально-экономического развития регионов Украины : монографія. Одесса : Феникс, 2011. 88 с.
- 31.Луцків О. М. Інноваційний розвиток економіки регіону: реалії та перспективи. *Соціально-економічні дослідження в перехідний період*. 2016. Вип. 4. С. 430-440.
- 32.Макаренко М. В. Управління економічним потенціалом регіону як основою формування конкурентних переваг регіону. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. №3. С. 217–224.
- 33.Моделі і методи соціально-економічного прогнозування: підручник /В. М. Геєць, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк та ін. Х. : ВД "ІНЖЕК", 2005. 396 с.
- 34.Моніторинг та оцінювання стратегій і програм регіонального розвитку в Україні / М. Лендъел, Б. Винницький, Ю. Ратейчак. К.: Вид-во «К.І.С.», 2007. 120 с.
- 35.Наумов Д. О. Підвищення конкурентоспроможності у міжнародній практиці. *Економіка та держава*. 2017. № 1. С. 38-40.
- 36.Ніценко В. С., Попович В. В. Проблеми сталого розвитку Одеського регіону. *Бізнес Інформ*. 2013. № 7. С. 69-73.
- 37.Нудельман В. Розробка Стратегії розвитку територіальної громади: загальні засади методики / В. Нудельман, І. Санжаровський ; Київ. Центр Ін-ту Схід-Захід. К. : Вид-во "Дата Банк Україна", 2019. С. 57–65.

38. Онікієнко В. В., Ємельяненко Л. М., Терон І. В. Інноваційна парадигма соціально-економічного розвитку України. К. : РВПС НАН України, 2006. 480 с.
39. Оперативне планування реалізації стратегії територіального розвитку: практичний посібник / О. Берданова, Є. Фишко. – Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні DESPRO». К. : ТОВ "Софія-А", 2012. 48 с.
40. Організація співробітництва територіальних громад в Україні: практичний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування. К., 2017. 105 с.
41. Основи регіонального управління в Україні : підручник / авт.-упоряд. : В. М. Вакуленко, М. К. Орлатий, В. С. Куйбіда та ін. ; за заг. ред. В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого. К. : НАДУ, 2012. 703 с.
42. Організація співробітництва територіальних громад в Україні: практичний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування. – К., 2017. – 105 с.
43. Павлова С. І. Теоретичні підходи до класифікації методів оцінки інвестиційних проектів. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. 2009. №1(47). С. 195–198.
44. Партисипативне стратегічне планування в органах місцевого самоврядування. Посібник для об'єднаних територіальних громад. – Варшава: Фонд Розвитку Місцевої Демократії, 2017. 107 с
45. Перелік діючих регіональних цільових та комплексних програм Одеської області (станом на 01.10.2018).
URL: <http://oblrada.odessa.gov.ua/odeska-oblast/strategichni-ta-programni-dokumenty-oblasti/perelik-diyuchykh-regionalnyh-tsilovyh-ta-kompleksnyh-program-odeskoyi-oblasti/>
46. Планування місцевого сталого розвитку : посіб. з формулювання стратегії місц. сталого розвитку К. : ПРООН, Муніцип. програма сталого розвитку, 2018. 67 с.

47. Планування місцевого економічного розвитку: теорія і практика / Е. Дж. Блейклі. –2-ге вид. Львів : Літопис, 2002. 416 с.
48. Планування місцевого сталого розвитку: посібник з формулювання стратегії сталого місцевого розвитку. К.: ПРООН, Муніципальна програма сталого розвитку, 2005. 67 с.
49. Про Біляївську ОТГ. URL: <https://decentralization.gov.ua/gromada/5>
50. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 5.02.2015 р. № 156-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19>
51. Про Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-п>
52. Про порядок розроблення в Одеській обласній державній адміністрації регіональних цільових програм, моніторингу та звітності про їх виконання: Розпорядження Голови обласної державної адміністрації від 04.07.2017 р №544/А-2017
URL: <https://oda.odessa.gov.ua/statics/pages/files/5a81b63e0c78d.pdf>
53. Про державні цільові програми: Закон України від 18.03.2004 р. N1621-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15>.
54. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012р. № 4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>
55. Проблеми підвищення ефективності господарювання в народногосподарському комплексі (на мезо- та мікроекономічних рівнях): монографія / за ред. А.І. Ковальова, Н.В. Сментини. Одеса: Атлант, 2013. 398 с.
56. Проекти регіонального розвитку.
URL: <https://surdp.eu/Regional-Development-Projects>
57. Прийдун Л. В. Оцінка зарубіжного досвіду підвищення конкурентоспроможності. *Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє*. 2011. № 16. С. 201-209.

58. Ресурси Біляївської ОТГ

URL: https://decentralization.gov.ua/gromada/5/success_story

59. Ресурсне забезпечення об'єднаної територіальної громади та її маркетинг: навч. посіб. / Г. А. Борщ, В. М. Вакуленко, Н. М. Гринчук, Ю. Ф. Дехтяренко, О. С. Ігнатенко, В. С. Куйбіда, А. Ф. Ткачук, В. В. Юзефович. К.: 2017. 107 с.

60. Руснак Б. А. Місцеве самоврядування в Україні: теорія і практика. Посібник для депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів. Одеса, 2011. 536 с.

61. Савченко В. Ф., Стойка В. О., Стойка С. О. Вплив адміністративно-територіальної реформи на соціально-економічний розвиток України. *Економічні горизонти*. 2018. № 2(5). С. 28-34.

62. Слава С. Інституційне забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку територій: зарубіжний та український досвід / С. Слава, П. Сегварі, Р. Моркунайте ; Проект партнерства Канада – Україна “Регіон. врядування та розвиток”. К. : К.І.С., 2008. 108 с

63. Сментина Н.В. Соціально-економічний розвиток м. Одеса в розрізі стратегічного планування як форми управління розвитком мезосистем. URL: http://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2013-2_0-pages-132_137.pdf

64. Стратегія та механізми зміцнення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону: монографія / За ред. А. Мокія, Т. Васильціва. – Львів: Ліга Прес, 2017. 488 с.

65. Татар М.С. Особливості концептуального визначення категорій конкуренції та конкурентоспроможності. *Економіка та держава*. 2012. №1. С. 61-64.

66. Терещенко Д. А. Організаційно-правове забезпечення комунікативної діяльності місцевих органів влади. Х : Харківський РІДУ, 2009. 207 с.

67. Ульянченко О. В. Інноваційно-інвестиційна діяльність, як основа сталого розвитку економіки держави. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер. : Економіка*. 2015. Вип.2(1). С.70-76.
68. Фатхудинов Р. Глобальная конкурентоспособность: инструменты системного развития: Монография / За ред. Р. Фатхудинова. Изд-во: «Стандарты и Качество», 2019. 464 с.
69. Фінансова децентралізація: як ефективно розпоряджатися активами громад. URL: <http://uaror.org.ua/?p=18946>
70. Хамініч С. Ю. Конкурентоспроможність національної економіки: особливості, пріоритети та проблеми. *Актуальні проблеми економіки*. – 2017. № 4 (70). С. 20–26
71. Чупик Г.Р. Наукові підходи до визначення категорій «конкуренція» та «конкурентоспроможність». *Вісник Львівської КА*. 2014. № 22. С. 55-58.
72. Шкуренко О. В. Фінансові аспекти вдосконалення реалізації регіональних програм.
URL: http://www.confcontact.com/20100916/ek_shkurenko.htm
73. Юданов А. Ю. Конкуренция: теория и практика: учеб. пособ. М.: Изд-во ГНОМ и Д, 2015. 304 с.